

БЪЛГАРИТЕ В СЕВЕРНОТО ПРИЧЕРНОМОРИЕ

ИЗСЛЕДВАНИЯ И МАТЕРИАЛИ

ТОМ ДЕВЕТИ

БЪЛГАРСКОТО ПРОСВЕТНО ДЕЛО ЗАД ГРАНИЦА 1990-2005

Емил Миланов

Петнадесет години от началото на големите обществено-политически промени в Източна Европа. Промени в организацията на икономиката, културния живот, научното дело, образованието. Обединяване и обособяване. Отваряне на врати и затваряне на други. За нас, българите, след над четиридесет и петгодишна изолация — отново възможност за свободно общуване със сънародниците ни в чужбина. В исторически план — отрязък от време неголям, но както и други периоди на промени — изпълнен със събития. Без съмнение развитието на културното и просветно дело е важен белег за времето, в което живеем и за степента на самоосъзнаването ни като българи.

Пристъпвам към представянето на тази тема с огромно колебание. Не зная как да представя на участниците в този български форум едно несъмнено значимо за запазването ни като народ и нация дело — просветното. Дали да започна с това, което през последните няколко години силно ме вълнува: неговото бъдеще в институцията, която през този петнадесетгодишен период е двигател в подпомагането на това дело, а може би пък да не обръщам внимание на трудностите и препятствията, пред които всекидневно е поставяно то и да се съсредоточа върху изреждането на постиженията, които през последните години не са едно и две. Дали да се впусна в лабиринта на перипетиите за запазване и разширяване на постигнатото през всекидневни дискусии, разговори и заседания, в които всеки у нас очаква да бъде убеден в необходимостта от една такава дейност или гордо да изтъквам крайните резултати и най-вече количествените, които красноречиво говорят сами за себе си. Ами ако се впусна в изброяването на пропуснатите възможности и взема да посочвам по чия вина сме пропилили сериозни шансове за стабилизиране на една или друга дейност, за разкриването на едно или друго училище, културен център или клуб. Без съмнение снизхождение за виновниците, «проспали» момента или поддали се на конюнктурни интереси не може да има. От друга страна, какво бихме върнали, като ги посочим с пръст за

назидание и дали пък няма да ги обърнем на откровени вредители на каузата и после да изпаднем в бездната на «вътрешните» конфликти. Емоциите не са излишни, но за съжаление не биха ни помогнали ни най-малко, а напротив — сигурно е, че биха донесли проблеми. Все пак петнадесет години е период, който заслужава анализ, най-малкото от уважение към изградените и съхранени български просветни институции извън страната и към утвърждаващите се и, дано след време да можем да кажем, утвърдени традиционни образователни дейности сред общностите ни в чужбина.

Като пряк участник в тези процеси, бих желал да подчертая, че моята оценка, доколко аз и колегите ми сме успели в едно или друго начинание, се формира в зависимост от това, дали сме осигурили систематичност в организирането или провеждането на дадена дейност и в каква степен сме свели до минимум зависимостта и от индивидуални решения и инициативи. С постъпването ми на работа в МОН през 1992 година най-голямата трудност, която срещнах в психологически план, беше именно необходимостта от превръщането на работата с българските общности в иманентна част от функциите на министерството или, казано по друг начин, включването в разчетите на институцията и на учениците, студентите и учителите и изобщо на българите от чужбина и то не като обекти на просвещаване, едва ли не на огромяване, а като пълнокръвни субекти в този несъмнено двупосочен процес. Изключително важно направление в работата си считам включването в графика от български образователни форуми и такива, на които да се обсъждат именно тези проблеми. Разширяването на кръга от съмишленици — специалисти: преподаватели, учители, служители в държавни институции, представители на неправителствени организации, студенти, докторанати, научни работници в перспектива би изиграло важна роля за оцеляването на тази дейност.

И накрая следва да подчертая пряката зависимост на просветното дело от цялостната политика на държавата ни спрямо сънародниците ни в чужбина. Вярно е, че доста пъти на база на изградените по линия на образованието контакти, около организираните прояви възникват и доста културни, научни, регионални и дори търговски връзки. Тези контакти са основа за разработването на съвместни проекти, което хармонизира цялостната система от дейности. И все пак липсата на специални нормативни документи, насърчаващи такъв тип дейности, например в областта на културата или бизнеса влияе на резултатите в областта на образованието.

Според мен ролята на форуми като днешния е именно да мобилизират допълнителни енергии, да ангажират нови учени, общественици и представители на институции в подкрепа на българската кауза във всичките и аспекти.

Образователната дейност сред общностите ни зад граница през последните петнадесет години, след демократичните промени от 1989 г., би могла да бъде класифицирана по следния начин:

- 1.Предоставяне на възможности за обучение на българи от чужбина в български средни и висши училища и научни институти.**
- 2.Организиране на квалификационни курсове с учители в български квалификационни центрове.**
- 3.Организиране на педагогически и езикови практики в България на студенти, колежани и ученици от висши, средни и неделни училища в чужбина с преподаване на български език.**
- 4.Изпращане на учебници и учебно-помощна литература за нуждите на училища зад граница с български контингент учащи се.**
- 5.Изпращане на преподаватели за работа в учебните заведения, в които се обучават етнически българи.**
- 6.Културен отдих на ученици и студенти в бази на Министерството на образованието и науката.**
- 7.Организиране на семинари, кръгли маси и конференции по проблемите на българското образование зад граница.**
- 8.Отличаване на заслужили дейци на българското образование в чужбина и заслужили български учители с плакет и грамота на името на Отец Паисий Хилендарски.**

През тази учебна година (2005-2006) за шестнадесети път българските университети отвориха вратите си за наши млади сънародници от чужбина. Нови 513 **студенти**, обучаващи се с българска държавна стипендия, заеха места в студентските аудитории у нас. Още 622 студенти ще заплащат само 30% от таксите, предвидени за чужденци. През тази учебна година краткосрочни специализации ще проведат 18 **специализанти**, а 6 **докторанти** ще започнат работа по научните си теми. От 1990 до 2005 година с държавна стипендия са приети 5685 студенти (Приложение 1), 130 докторанти и 241 специализанти (Приложение 2). Най-голям е приемът на студенти от Македония, откъдето са и най-много кандидатите. Следват Молдова, Украйна (Одеска област, Запорожка и други области), Сърбия и Черна гора (Западните покрайнини и вътрешността), Албания, Румъния, Казахстан, Унгария, Гърция и други страни. В резултат на тази дейност е в процес на формиране нов културен елит сред сънародниците ни в тези държави.

От 2005 година в осем квалификационни центъра — София, Варна, Стара Загора, Габрово, Велико Търново, Бургас, Русе и Силистра, се провеждат **квалификационни курсове с учители** по различни предмети, работещи с ученици от българска народност. Увеличаването на центрoвете с прибавянето на новите три във Велико Търново, Бургас и Силистра създава по-силен конкурентен елемент между отделните звена, а за курсистите предоставя нови възможности за контакти. По-добрата организация в обучението по български език и литература в Молдова и Украйна се отразява на по-големия брой учители от тези страни, които участват в курсовете, но и за по-малките групи

от Сърбия и Черна гора, Румъния и Албания краткосрочните курсове са добра възможност не само да получат знания и да се сдобият с учебни материали, но и да опознаят по-добре културните и природни забележителности на България. В периода 1988 -2005 година 4482 учители са преминали квалификационни и езикови курсове у нас (Приложение 3).

За по-младите — **студенти, колежани и ученици педагогическите и езикови практики** са в много случаи първи срещи с родината-майка. Доста пъти впоследствие те се превръщат в емоционален мотив за продължаване на образованието в България. За периода 1988 — 2005 година 3811 студенти и ученици са провели своите педагогически и езикови практики у нас (Приложение 3).

Осигуряването и изпращането на **учебно-помощната литература** и помагала е една от дейностите, за които, за съжаление, МОН през последните осем години не осигурява достатъчно средства. В момента зад граница функционират над 180 **чуждестранни държавни** и над 60 **неделни училища**, в които се изучава български език и литература, история, странознание, музика и други. За тези ежегодно увеличаващи се български просветни средища е необходимо ежегодното осигуряване на учебници. По ред обективни и субективни причини директори, ученици и родители не биха могли самостоятелно да се снабдяват с тях. Ето защо Министерството на образованието продължава да осигурява учебници и учебно-помощна литература по линия на спонсорството на издателства, фондации и частни лица. През 2004 година за първи път след 1996 година насам бяха отпуснати целеви средства за осигуряване на някои минимално необходими помагала най-вече за неделните училища в чужбина.

Своеобразна кулминация в образователната ни дейност през последните петнадесет години е откриването на Тараклийския държавен университет в Молдова. Това изключително събитие за общността ни не само в региона, а и навсякъде по света е резултат от дългогодишната дейност на българските дружества в Молдова, на просветните и културни дейци, а и на цялата ни общност, която успя да защити правото си на свое висше училище в утвърдилото се през последните петнадесет години културно-просветно средище на българите в Молдова — Тараклия. Ежегодно се приемат по сто студенти и докторанти, като издръжката и стипендиите им се поемат изцяло от българската държава. Осигурено е съвместно обучение, според което се предвижда включено обучение на студентите освен в ТДУ и в български университети. Няма ограничение по отношение на гражданството на обучаващите се, което дава възможност и за младежи от други страни и най-вече от Украйна да получават качествено образование в Тараклия.

Извън трите училища в Будапеща, Прага и Братислава, в които работят основно командировани от МОН **преподаватели**, министерството изпраща преподаватели и в други **чуждестранни образователни институ-**

ции, в които се обучават наши сънародници. В момента в такива училища и университети в Молдова, Украйна, Казахстан, Румъния, Сърбия и Черна гора като преподаватели по български език и литература, българска история, музика, български народни инструменти и български народни танци работят 40 наши преподаватели. Освен чисто преподавателската си работа повечето от тях развиват и широка културно-просветна дейност и са естествена връзка между общностите и страната ни.

Предоставянето на възможности за отдих на ученици и студенти в бази на Министерството на образованието и науката е възможност, която се е реализирала през годините след промените под една или друга форма. С последните изменения на Постановление №103 (от 2004 г.) тя вече е регламентирана, като са предоставени квоти за почивка на талантиливи студенти и ученици, лауреати на конкурси за лично творчество. През 2005 г. по 50 ученици от Молдова, Украйна, Македония, Сърбия, Румъния, Албания и Казахстан имаха възможността да проведат двуседмичен летен отдих на българското Черноморие. Тази възможност несъмнено ще бъде допълнителен стимул за участие в разнообразните национални и международни конкурси в тези страни.

След утвърдилата се още в началото на 90-те години международна конференция «Българите в Северното Причерноморие», първа по рода си научна проява, посветена на сънародниците ни зад граница, през последните пет-шест години в календара на **научно-практическите и обществени прояви** се утвърдиха още няколко важни форума:

— Кръгла маса «Преподаването на български език и странознание сред българските общности», организирана ежегодно от 2001 година насам, през месец ноември от Националния институт по образование при МОН, а от 2005 г. от ДИУУ при Софийския университет и МОН;

— Кръгла маса «Неправителствените организации и българите в Бесарабия, Таврия и Крим», организирана ежегодно от 2000 година насам, през месец април от Дружеството за връзки с бесарабските и таврийските българи «Родолобец»;

— Кръгла маса «Българите в Бесарабия — идентичност и съвремие», организирана ежегодно от 2002 година в Деня на бесарабските българи — 29 октомври от Държавната агенция за българите в чужбина и Софийския университет;

— Кръгла маса «Българите в Албания и Косово», организирана два пъти в годината от 2000 година през май и през ноември от Дружеството за връзки с българите в Голо Бърдо, Преспа, Гора, Корчанско и Призренско;

— Семинар на преподавателите сред българските общности зад граница, организиран ежегодно от 2002 година през месец юли от Министерството на образованието и науката и ДИУУ при Софийския университет.

Не бих искал да пропусна и поредицата срещи на експерти от държавни институции, неправителствени организации, научни институции и медии по раз-

лични проблеми на българите от чужбина, организирани от Държавната агенция за българите от чужбина. Важно е да се отбележи, че всички тези форуми са инициирани и организирани със скромните финансови възможности на участниците в тях. Не са резултат от поредния безцелен реализиран проект, не се плащат хонорари на докладчиците и командировъчни на участниците. За сметка на това не се слушат сухи и безинтересни доклади, а се водят дискусии, представят се нови научни изследвания, разменя се информация, обсъждат се важни проблеми. Провеждането и интересът към такива форуми е ясен знак, че тази проблематика привлича все по-широк кръг хора, които се вълнуват за съдбата на българските общности и за бъдещето на нацията ни като цяло.

На един от тези форуми, а именно на първия семинар на преподавателите сред българските общности зад граница през 2002 година, се роди и идеята за **учредяването на отличие — награда на името на Отец Паисий Хилендарски**. Знаменателно е, че това отличие беше учредено в годината, в която се честваха два юбилея — 240 години от написването на История Славянобългарска и 280 години от рождението на Отец Паисий. Номинациите са две: едната е за «заслужили български учители» в чужбина, а другата е «за заслуги към българското образование» и се присъжда на личности с принос в образованието — университетски преподаватели, автори на учебници, ръководители и дейци в образователни институции с принос за утвърждаването на изучаването на български език, литература, история, музика в чужбина. През последните четири години 94 дейци на образованието от Молдова, Украйна, Унгария, Сърбия и Черна гора, Австрия, Русия и Канада бяха наградени с тези отличия. Наградите, от една страна, са признание за постиженията на всеки от отличените, носят морална стойност за тях и са стимул за нови творчески успехи, а от друга — са знак, че българската държава следи и цени постиженията в областта на образованието сред сънародниците ни зад граница.

След изброяването на всички тези безспорни постижения може би идва ред да си изплача и болките за неразбирането от «наши» и «чужди», за бездушието и безразличието на фактори, призвани да подпомагат тези дейности, за разрастващата се бюрокрация, заплашваща да обезкуражи и най-не-сломимите духом, за пасивността или безверието на повечето от самите българи в чужбина, за саморазрушителния ни индивидуализъм и за какво ли още не. Но не — тези теми ще отложат за друг път. Все пак няма да се въздържа и ще ударя още веднъж българската камбана с надежда да се съберат тези, които са будни и да се събудят тези, които още спят. Нека се съберем заедно и си помогнем да оцелеем и в третото хилядолетие като народ и като нация, защото с нас светът ще е по-богат.

**Приложение 1. Брой кандидат-студенти и приети студенти
с българска държавна стипендия за периода 1990-2005 гг.**

	1990-91		1991-92		1992-93		1993-94		1994-95		1995-96		1996-97		1997-98		
	к	пр	к	пр	к	пр	к	пр	к	пр	к	пр	к	пр	к	пр	
Молдова	1	90	76	82	70	210	61	215	80	222	58	172	67	126	65	74	55
Украйна*	2	62	50	112	74	202	75	192	70	168	60	167	66	153	56	49	44
Украйна**	3			40	31	51	41	46	27	40	28	42	30	42	31	38	26
Сърбия и Ч.гора	4					10	9	13	13	25	21	21	15	33	11	27	25
Румъния	5	20	20	20	20	67	32	56	19	24	23	12	11	29	13	8	8
Македония	6					2	2	7	7	35	20	36	23	30	21	62	41
Албания	7							17	16	32	21	40	22	44	19	29	20
Хърватия+СЧГ	8																
Казахстан и др.	9																
Други страни	10					2	2	2	2	9	7	8	5	9	3	10	10
Общо:	11	172	146	254	195	544	222	548	234	555	238	498	239	466	219	297	229

Продължение от стр. 201

	1998-99		1999-00		2000-01		2001-02		2002-03		2003-04		2004-05		2005-06		общо	
	к	пр	к	пр	к	пр	к	пр	к	пр	к	пр	к	пр	к	пр	к	пр
1	96	52	164	50	175	76	121	64	117	72	92	65	154	77	125	66	2235	1054
2	80	51	91	35	84	56	74	51	65	56	69	52	83	54	46	35	1697	885
3	32	24	44	22	61	25	36	26	31	18	38	28	18	17	23	16	582	390
4	43	33	54	35	70	44	55	35	55	35	51	35	80	35	66	34	603	380
5	9	6	18	11	13	10	8	6	4	2	19	11	11	9	11	7	329	208
6	220	132	574	269	729	298	553	329	760	293	994	325	1117	295	990	328	6109	2383
7	37	15	32	15	34	18	36	27	32	18	44	24	31	21	35	16	443	252
8							3	2	11	7	11	5	12	6	6	5	43	25
9			1	1	9	7	2	2	5	5	7	7	7	7	4	4	35	33
10	11	11	23	10	9	7	6	4	6	4	8	5	7	3	5	2	115	75
11	528	324	1001	448	1184	541	894	546	1086	510	1333	557	1520	524	1311	513	12191	5685

Приложение 2. Докторанти и специализанти от българските общности, приети за обучение с българска държавна стипендия по ПМС №103 или по протоколите за обмен с Молдова и Украйна за периода 1991-2005 г.

учебни години:	91-92		92-93		93-94		94-95		95-96		96-97		97-98		98-99		99-00		00'01		01'02		02'03		03'04		04'05		05'06		общо	
	А	сп	А	сп	А	сп	А	сп	А	сп	А	сп	А	сп	А	сп	А	сп	А	сп	А	сп	А	сп	А	сп	А	сп	А	сп		
Молдова	2	4	5	4	9	3	9	3	1	2	1	2	1	2	7	1	2	6	3	11	4	15	5	12	6	21	10	41	109			
Украйна	1	1	4	5	2	2	2	4	2	4	2	4	2	4	2	3	5	6	10	5	9	2	6	2	5	3	12	1	1	42	67	
Румъния							1				1				2	1	2													3	4	
Сърбия и Черна гора		1					1				2				2	2	1	2		4	1	5	1	1				1	3	12	17	
Македония						1	1		3	2	2	4	5	2	1	2	2	1	2	2	1	2	1	2	2	3	1	2	2	21	20	
Албания									1	2	1		2	1	2	1			2	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2	9	12	
Руска федерация																	4	1	1	1		1									7	
Казахстан																									2						2	
Унгария															1																1	
Алжир																	1														1	
Словения																															2	
Иран														1																	1	
Приети	3	6	5	10	6	11	8	12	10	9	11	9	10	19	10	17	11	23	10	25	10	29	11	23	13	36	6	18	130	241		
Месеци	3	6	5	10	43	37	35	90	117	112	117	112	90	117	112	75	100	100	83	104	120	1026										

Българите в Северното Причерноморие. История

Проведени квалификационни курсове с педагогически кадри и езикови и педагогически практики със студенти и ученици за периода 1988-2005 г.

		1988	1990	1991	1992	1993	1994		1995		1996	
		уч	уч	уч	уч	уч	ст	уч	ст	уч	ст	уч
Молдова:		20	93		299	161	127	186	128	150	233	78
ДИУУ(ЦИУУ) при СУ		20	50									
ДПКУ(ИПКУ)Варна-ШУ												
ДИПКУ(ИПКУ) – ТрУ									20			30
ДКД(ИПК)-ТУ-Габрово			43		299	161	127	186	128	130	233	48
РУ												
РУ-филиал Силистра												
ВТУ												
УАЗ-Бургас												
Украйна:					134	243		277	49	418	98	203
ДИУУ(ЦИУУ) при СУ												
ДПКУ(ИПКУ)ВарнаШУ					29	36		16		114		46
ДИПКУ(ИПКУ) – ТрУ												13
ДКД(ИПК)-ТУ-Габрово					105	207	-	261	49	304	98	144
ВТУ												
УАЗ-Бургас												
Румъния:			30	35		28	25	59	100	109	34	79
ДИУУ(ЦИУУ) при СУ			30									
ДИПКУ(ИПКУ) – ТрУ				35								
ДКД(ИПК)-ТУ-Габрово						28	25	59	100	109	34	79
Албания:											15	
ДИУУ(ЦИУУ) при СУ											15	
УАЗ-Бургас												
Сърбия и Черна гора												
ДИУУ(ЦИУУ) при СУ												
ДПКУ(ИПКУ)ВарнаШУ												
Общо:		20	123	35	433	432	152	522	277	677	380	360
ДИУУ(ЦИУУ) при СУ		20	80								15	
ДПКУ(ИПКУ)Варна-ШУ					29	36		16		114		46
ДИПКУ(ИПКУ) – ТрУ				35						20		43
ДКД(ИПК)-ТУ-Габрово			43		404	396	152	506	277	543	365	271
РУ												
РУ-филиал Силистра												
УАЗ-Бургас												
ВТУ												

1997		1998		1999		2000		01		02		03		
ст	уч	ст	уч	ст	уч	ст	уч	ст	уч	ст	уч	ст	уч	
377	12	253	47	187	12	69	115	176	85	118	87	151	65	180
			2				40		44	36	30	59	50	40
			45	147	12	33	75	96	37	42	10	51	3	44
			40		36		40	4	40	47	41	2	42	
377	12	253						40					10	54
92	171	84	129	18	111	16	55	34	96	91	123	67	86	56
	1				1		14	15	16	17	16			8
	29	11	53	18	22	-	38	9	29	11	6	24	38	18
	3						3	10	9	16	43	5	5	20
92	138	73	76		88	16	-	-	42	47	58	38	43	10
26	57	54	84	23	4	32		20	7	2	10	2	9	6
26	57	54	84	23	4	32		20	7	2	10	2	9	6
21		12		33		24	1	17	6	12	5	26	4	23
21		12		33		24	1	17	6	12	5	26	4	23
			11	4							14	-	2	16
			11	4							14	-	2	16
516	240	403	271	265	127	141	171	247	194	223	239	246	166	281
21	1	12	13	37	1	24	55	32	66	65	65	85	56	87
	29	11	98	165	34	33	113	105	66	53	16	75	41	62
	3			40		36	3	50	13	56	90	46	7	62
495	207	380	160	23	92	48		60	49	49	68	40	62	70

Българите в Северното Причерноморие. История

04		05		Общо	
уч	ст	уч	ст	уч	ст
81	186	139	299	1630	2484
35	84	5	40	276	259
25	20	96	22	303	455
16	43			119	282
5	39	23	109	917	1360
		2	23	2	23
		2	15	2	15
		11	46	11	46
			44		44
107	44	82	107	2235	756
25				73	40
30		20	20	506	111
		2	20	78	71
30	10	37	40	1533	473
22	34	5	11	22	45
		18	16	18	16
	8	30		541	332
				30	
				35	
	8	30		476	332
			10	16	196
	3			16	186
			10		10
		33	23	60	43
				27	20
		33	23	33	23
188	241	284	439	4482	3811
60	87	5	40	422	505
55	20	149	65	842	589
16	43	2	20	232	353
35	57	90	149	2926	2165
		2	23	2	23
		2	15	2	15
		18	70	18	70
22	34	16	57	38	91